BİLGİSAYAR YÖNETİMLİ ÇALIŞMA VE ENDÜSTRİ SOSYOLOJİSİ

Y. Doç. Dr. Mehmet Cüneyt BİRKÖK

Problem ve Amaç

İnsanlık tarihi boyunca, ilkel dönemlerden tarım toplumuna, oradan da sanayi toplumuna, günümüzde ise post endüstriyel topluma doğru yapısal bir değişme görülmektedir. Buna bağlı olarak her dönemin kendine has özelliklerinden kaynaklanan iş ilişkileri ortaya çıkmaktadır. Günümüzde bilgi toplumuna geçerken, iktisadî faaliyetlerle ilgili iş ilişkilerini de inceleyen çalışma sosyolojisinin konuları, teknoloji faktörü sebebiyle farklılaşmakta ve geleceğe yönelik olarak iş ortamında müşahade edilen bazı yeni meseleler ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada konu edinilen problem, bilgisayar teknolojisinin her aşamada üretime daha çok hakim olarak iş ilişkilerinde ferdiyetin bazı özelliklerini engellemesi ve bu nedenle de iş yerindeki sosyal ilişkilerin olumsuz şekilde etkilenmesidir.

Tarih boyunca her konuda esas faktör olan bilginin, iktisadî üretimde ve dolayısıyla da iş ilişkilerinde önemli bir rolü olduğu ortadadır. Bilgi, başka bir deyişle onun bir tezahürü olan teknoloji, üretim ilişkilerine giderek daha çok hakim olmaktadır. Buna bağlı olarak, günümüzün temel dinamiği olan bilgiyi üreten sınıf olarak aydınlar da toplumsal bakımdan giderek daha çok önem kazanmaktadırlar. Ancak, aydınların (yada bireyin) teknolojik gelişmeyi üretmesi, iş ilişkileri açısından da belirleyici olması sonucunu doğurmamaktadır. Oysa toplumlar, aydınlardaki "sosyal çevrenin etkisi altında kalmak ve ona tabi olmak yerine, sosyal çevreyi etkileyecek kadar güçlü ve yaratıcı bir ferdiyeti esas almaktadırlar. Burada esas mesaj, çevreden ferde doğru değil, fakat, fertten çevreye ve cemiyyete doğrudur" (Erkal, 1982, s. 93). Fert, çalışma ortamında sosyal ilişkileri itibarıyla kendi ürettiği teknolojinin kontrolü altına girmektedir. Günümüzde de, hemen her konuda aydınların yetkileri, yaptıkları katkıdan daha azdır. Bu nedenle insan potansiyelinin daha iyi değerlendirilebilmesi bakımından aydınların toplum

içindeki rollerini yeniden değerlendirmek gerekmektedir (Brown, 1992, s. 200).

Çağdaş teknoloji, iş ilişkilerinde insan faktörünün önüne geçerek insana hakim olmakta ve ferdiyeti engellemektedir. Oysa her aşamadaki gelişmenin esas dinamiği insanın bizzat kendisidir. Bu unsurun herhangi bir şekilde ihmal edilmesi, yada bazı faktörlerin sebep olduğu olumsuz etkilerin sürdürülmesi, gelişmenin önündeki en büyük engellerden biridir. Çalışmamızda, bu ana problem çerçevesinde bilgi üretimi belirleyici bir faktör olarak ele alınarak iş ilişkileri değerlendirilmektedir. Amacımız bu ilişkilerde bireyin ihmal edilmesiyle ortaya çıkan problemlere dikkat çekmektir.

Postmodern Dönemdeki Endüstri İlişkilerinde Bilginin Önemi

Klasik iktisat teorisinde emek, tabiat, sermaye ve teşebbüs unsurları temel üretim faktörleri olarak kabul edilmektedir. Bunlardan ilk ikisi olan emek ve tabiat, asli faktörler olarak bir iktisadî faaliyetin gerçekleşebilmesi için asgari şartları temsil etmektedirler. İnsan, ellerinden başka hiçbir araç kullanmadan sadece emeğiyle üretimde bulunabilmektedir; mesela avcılık yada toplayıcılık yaparak hayatını idame ettirebilmektedir. İnsanlığın daha ileri dönemlerinde bilgi birikiminin artmasıyla birlikte diğer iki faktör, sermaye ve teşebbüs de devreye girmiştir. Özellikle *sermaye* faktörünün tarih boyunca giderek daha fazla sosyal bir önem kazandığı görülmektedir. Sermaye sahiplerinin sosyal statülerinin güçlendiği ve toplumu daha yoğun kontrol ettikleri tarihi bir gerçektir. Günümüzde ise hem sermayenin tabiatında hem de sermaye sınıfının yapısında büyük değişiklikler olmuştur.

Sermaye, geniş anlamıyla bir üretim faaliyetinin gerçekleşmesi için gerekli olan aynî yada nakdî araçlar olarak tanımlanabilir. Üretilen mal ya da hizmetlerin belli bir sosyo-ekonomik sistem içinde ihtiyaç fazlasının birikimiyle ortaya sermaye çıkmaktadır. Böylece zaman içinde sermayede kümülatif bir artış söz konusu olmaktadır. Tanımımızdaki *araç* sözcüğünü anahtar kelime olarak alıp üretimde kullanılan sermayeyi, endüstri öncesi dönemde araç ve gereçler, endüstriyel dönemde kapital ve yatırım malları, post endüstriyel dönemde ise bilgi olarak teşhis edebiliriz.

Bir önceki dönemin sermayesi, bir sonraki dönemde artık kolayca tedarik edilebilir olmakta ve eski değerini ve önemini yitirmektedir. Tarım toplumundaki üretimde kullanılan kasma, kürek, saban gibi basit araç ve gereçleri, sanayi toplumunun karmaşık makinelere dayalı büyük ölçekli üretiminde önemini ve değerini kaybetmiştir. Günümüzde ise bu büyüklük artan bilgi birikimine ve küreselleşmeye izafî olarak küçülmekte ve önemini kaybetmektedir. Yeni teknolojiler sayesinde daha az kaynakla daha çok üretim sağlanmaktadır. Ancak, bu sürece paralel olarak dikkati çekmek

istediğimiz husus, üretimde bilginin giderek aslî faktör haline gelmesi, adeta tek başına belirleyici olmasıdır.

Üretim faktörleri bir iktisadî olayın meydana gelmesi için vazgeçilmez unsurlardır. Meselâ, emek ve hammadde (tabiat) olmazsa bir mamulü üretmek mümkün değildir. Aynı şekilde bu üretimin nasıl yapılacağına dair asgari bir bilgi düzeyi de gereklidir. Tüm üretim faktörleri için bu durum geçerlidir. Emeğin, tabiatın, sermayenin ve teşebbüsün nasıl kullanılacağına dair belli bilgiler de her tür ve dönemdeki üretim için şarttır. Bu yaklaşımda emek, bilginin bir fonksiyonu olarak düşünülmektedir. Ancak, bu faktörler içinde bilginin önemi giderek artmıştır ve hakim duruma geçmiştir. Artık bilgiyi de ayrı bir faktör olarak ele almak gerekmektedir.

Her dönem, kendisine ait hakim bir vasıfla anılmaktadır. Tarım toplumu, üretimi daha ziyade kol gücüne dayandığı için emek-yoğun, endüstri toplumu, para, makine ve teçhizat gibi araçlarla üretimde bulunduğu için sermaye-yoğun, post endüstriyel toplum ise entelektüel güce dayandığı için bilgi-yoğun olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde bilgi ve onun bir tezahürü olarak teknoloji, üretime hakim ve başlı başına bir faktör olarak karşımıza çıkmakta ve dolayısıyla iş ilişkilerini de belirlemektedir.

Öte yandan üretim sürecindeki bu gelişmeye paralel olarak sosyal yapı da değişmektedir. Tarım toplumunda halkın büyük çoğunluğu ziraî üretimle ve hayvancılıkla meşgul olan köylülerden ve göçebelerden oluşmaktadır. Sosyal, iktisadî, hukuki ve siyasi yapılar da bu üretim tarzına uygun olarak şekillenmiştir. Ziraî üretim esnasında az sayıdaki insan arasında kurulmuş olan iş ilişkisi, sanayi toplumundaki büyük ölçekli plantasyonlardakinden farklıdır. Endüstriyel dönemin kitlesel üretimi, kitlesel ilişkileri doğurmakta ve işçi hareketleri, şehirleşme, savaşlar gibi çeşitli türlerdeki büyük sosyal hareketliliklere neden olmaktadır. Bu dönemde işçi ve sermaye sınıfı önem kazanmıştır. Günümüzde ise, insanlığın ürettiği bir değer olarak bilgi birikimi, zaman içinde çok daha kolay bir şekilde aynı yada nakdi sermayeye dönüşmekte ve önemini giderek artırmaktadır. Bu dönemde bilim adamlarından, profesyonellerden ve üniversiteler, araştırma enstitüleri gibi çeşitli bilgi kurumlarından oluşan '*bilgi sınıfı*' önem kazanmaktadır. Modern dönemde insanın bilgisi, becerisi ve aklıyla ilgili nitelikleri, rekabet ortamındaki mal veya hizmetin daha çok önüne geçmektedir (Morgan, 1991, s. 27-33). Bu birikimi, başka deyişle bilgiyi üreten sınıf, topluma hakim olan sınıf olmaktadır.

Sosyal yapıyı etkileyen bir çok hakim faktör sayılabilir. Genel olarak insan ilişkileri, ideolojiler, dinler, keşif ve icatlar, coğrafi sebepler bunlardan bazılarıdır. Bu faktörler daha somut konumlara da indirilebilir. Mesela Berger'e göre Batı kapitalizminin sosyo-ekonomik transformasyonunu sağlayan temel dinamik din tarafından sürekli desteklenen ve takviye edilen ve kültür yaratıcı bir kurum olan çekirdek ailedir (Berger, 1992, s. 27-30). Bütün bu unsurlar temel özellikleri itibarıyla sınıflandırıldığında, günümüzü ve yakın gelecekteki toplumu tanımlayan başlıca faktörün bilgi olduğunu teşhis edebiliriz. Bu nedenle tarım toplumunda köylünün, sanayi

toplumunda ise işçinin hakim sınıfı teşkil ettiği gibi, bilgi toplumunun hakim sınıfı aydınlar ve toplumun temel dinamiği de bilgi olmaktadır. Tarım toplumunun temel üretimi ziraî mallar, sanayi toplumunun sınaî mallar ve hizmetler, endüstri ötesi toplumunun ise bilgidir.

Endüstriyel İlişkiler

Endüstri sosyolojisi, yada öbür adıyla çalışma sosyolojisi, çalışma ve buna bağlı kurumların (organizasyonların) sosyolojik analizlerini yapmaktadır. Konusu genel olarak sosyal mevzuların mukayeseleri, özel olarak da siyasi, ekonomik ve sosyal müesseselerin karşılıklı ilişkisini incelemektir. Mesleki uzmanlaşma çerçevesinde çalışma ideolojileri (profesyonelleşme) temel konularındandır (Sanoff, 1992, s. 97). Esas belirleyici konusu ise iş bölümüdür. Bununla birlikte alt disiplinler olarak emek prosesi teorisi ve emek pazarı analizleri ile ilgili çalışmalarda yoğunlaşmaktadır. Endüstri ilişkileri itibarıyla konumuz hakkında daha somut değerlendirmeler yapmak için kavramın kökenlerine inmekte yarar vardır.

Endüstri ilişkileri terimi, Clark Kerr, John T. Dunlop, Frederic Harbison gibi bir grup Amerikalı araştırmacının 1950'li yıllarda Ford vakfının desteğiyle Üniversitelerde, iktisadî gelişmede iş gücünün problemleriyle ilgili olarak yaptıkları çalışmalardan kaynaklanmıştır (Kerr v.d., 1973, s. 282). Ancak, iktisadî gelişmede iş gücünün büyük önemi olduğu, Elton Mayo ve bir grup bilim adamının 1927'lerden itibaren Western Electric Company'de yaptıkları büyük ölçekli deney ve gözleme dayalı araştırmalardan ortaya çıkmıştır. Bu araştırma sonuç olarak işçiler ve denetçileri (supervisor) arasındaki ilişkinin önemini işaret etmektedir. Çalışma ortamında oluşan gruplar, resmi olamayan tarzda bir sosyal kontrol sistemi kurarak, her bir işçinin ürettiği ürün miktarını sabit tutmaktadırlar. İşçilerin gelirleri, yaptıkları üretimin seviyesine bağlı olmasına rağmen, üretimlerini kısıtlamakta ve sınırlamaktadırlar (Mayo, 1946). Bu bulgular üretim artışının sadece iş yerlerindeki donanımına bağlı olmadığını, özellikle sosyal ilişkilerin gelir artışından daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Halbuki Taylor'un 'bilimsel yönetim' (scientific management) kavramına göre işçinin üretimdeki ana motivasyonu gelir artışıdır (Taylor, 1964).

Endüstriyel dönemde daha rasyonel ücret politikalarının uygulanmasıyla üretim artışının sağlandığı söylenmektedir. Bizce, bu etki daha ziyade dolaylı olmaktadır. Ücret artışı daha iyi bir sosyal çevre sağlamak ve bu da üretimi teşvik etmektedir. Gelir artışını sürdürmek ve böylece daha yüksek standartlarda sosyal hayat sağlamak şeklindeki bir motivasyon iş yerlerindeki üretime yansiyabilir. Esas faktör iş yerlerindeki sosyal unsur, başka bir deyişle insan ilişkileridir. İşçi sadece bir iş gurubunun üyesi değil, mesleki, ailevi, iktisadî veya siyasi başka grupların da üyesidir. Çalışma sosyolojisinde insan ilişkileri ekolü işçiye böyle bir sosyal çerçeve içinde ele almaktadır. Bu nedenlerle işyerlerindeki işçilerin tutumları işveren, teknoloji

veya ücret gibi belli başlı faktörlerin tek başlarına belirleyiciliklerinden uzaktır.

İş hayatı top yekün sosyal ilişkilerin bir göstergesidir. Burada müşahade edilen tüm faktörlerin kompleks ilişkileri söz konusudur. Bir yandan üretime yeni bir teknoloji katılırken öte yandan çalışanın iş ortamındaki sosyal ilişkileri değişmektedir. Çalışma ortamındaki teknolojik unsurlar tüm endüstrilere, ekonomik sektörlere, hatta milli sınırların ötesine yayılmaktadır. Yerel ticari ilişkiler ya da uluslararası anlaşmalar bir yerdeki mevcut çalışma şartlarını düzenlemekte ve diğer bölgelere yaymaktadır (Castaneda, 1993, s. 14-17). Böylece endüstri ilişkilerinde söz konusu olan problemler de hemen her yerde görülebilmektedir. Üretim yüksek teknoloji ürünlerine doğru kaydıkça, iktisadî ve sosyal yapılanma da buna göre değişmektedir (Templeman, 1993, s. 48-51). Konumuzla ilgili bir başka dal olan Organizasyon Sosyolojisi, formal ve informal organizasyonal yapılar arasındaki ilişkileri incelemektedir. İş yerlerinde bilgisayarların kullanımıyla bu yapılarda önemli değişimler olmuştur. Buradaki ana konu sosyal çatışmadır. Sosyal aktörler gelişmeyi kontrol için birbirleriyle çatışmaktadırlar. Acaba nasıl bir değişme olmaktadır, nasıl bir toplum yapısı vardır, ne tür problemlerle karşılaşmaktadır ve beklenmeyen yeniliklerle karşılaşıldığında nelere önem verilmelidir? Bu noktada konumuz açısından endüstri ilişkileri çerçevesinde cevabı aranacak soru, çatışmada bilgisayarların iş yerlerinde bulunmasının rolünün ne olduğudur. İşlerin bilgisayar tarafından yürütülmesiyle bireyin kontrolü giderek azalmakta, karar verme sistemlerinin dışına itilmekte, yalnızlaşmakta ve önemsizleşmekte, ve sonuç olarak da üretim artması gereken ölçüde artmamaktadır. Aşağıdaki bölümlerde bu cevap tartışılmaktadır.

Postendüstriyel Toplumda Endüstri İlişkilerini Etkileyecek Ne

Tür Değişmeler Olmaktadır?

Endüstri toplumunda insan veya makine yönetimli bir iş hayatı söz konusudur. Günümüzde ise daha ziyade bilgisayar yönetimli bir çalışma hayatına geçilmiştir. İleri teknolojinin iş hayatında kullanılması, çalışanlarda da yüksek derecede yeni vasıfların aranmasına neden olmaktadır (Newsweek, v. 121, June 14, 1993, s. 46-8s. 46-8). Bu müşahade zımnen endüstri ilişkilerinde de postmodern bir dönemin kabul edildiğini göstermektedir. Postendüstriyel toplumlarda iş sektöründe, teknolojiye ve sosyal sınıflarda temel değişmeler görülmektedir. Lyotard'a (1984) göre, postendüstriyel dönemde genel olarak, profesyonellerin ve teknik sınıfın öneminin artması şeklinde mesleki değişmeler, mal üretiminden hizmet üretimine geçiş şeklinde ekonomik değişmeler, entelektüel teknolojinin geniş bir şekilde yayılmasıyla da karar vermede değişmeler olmaktadır.

Bell ise bu dönemin önemli özellikleri olarak toplumu şekillendiren ve buluşların kaynağı olan teorik bilginin merkezileşmesini göstermektedir. Ayrıca eski işçi sınıfı ortadan kalkmakta, yeni işçi sınıfı profesyonel, idari ve teknik elemanlardan müteşekkil olarak ortaya çıkmaktadır (Bell, 1976, s. 174). Birkaç yüzyıldan beri endüstri toplumlarındaki sınıf kavramı mülkiyet ilişkilerinin terimleriyle tanımlanmaktadır. Emek gücünü satanlar ve bunu satın alanlar arasındaki çatışma olarak sınıf meseleleri gündeme getirilmektedir. Bu dönemdeki işçi sınıfı politikaları mevcut sistemin tamamen değiştirilmesine yada bu sistem içindeki gücün paylaşılmasına yöneliktir. Ancak ileri endüstri toplumlarındaki işçi hareketlerinde çok önemli değişimler olmuştur. Bunlardan ilki, işçi hareketlerinin ana gayesinin çalışma şartlarının kontrolü üzerinde daha etkili olmayı istemesidir. Diğer ise, mülkiyetin rolünün azaldığı ve esas olarak teknik yeterliğin yeni bir kriter olarak alındığı bir sınıf belirleyiciliğine doğru toplumun yapısal olarak değişmesidir (Bell, 1980, s. 203-4). Böylece Bell'e göre bilgi ve beceri, sınıf aidiyetini, sınıf yapısını ve genel olarak da toplum yapısını belirleyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bourdieu, yeni sınıf yapısını, bilimsel ve entelektüel hareketler de dahil olmak üzere tüm sosyal hareketlerin temeli olarak düşünmektedir (Bourdieu, 1990, s. 75-82). Bütün bunlara bağlı olarak yüksek eğitilmiş bir toplum söz konusudur (Gergen, 1992, s. 83). Eski toplum maddi ve pratik bilgi üzerinde işlerken, yenisi üniversitelerde, araştırma merkezlerinde yada yeni tür iş yerlerinde geliştirilen, maddi olmayan ve teorik bilgiye bağlıdır. Bu dönemde bilim adamlarından, profesyonellerden ve bilgi kurumlarından oluşan 'bilgi sınıfının' önemi artmaktadır.

Bilgisayar Kullanımının Neden Olduğu Problemler

1. İşçinin Karar Verme Sisteminin Dışına Çıkarılması

Postmodern dönemde teknolojinin etkileri çerçevesindeki endüstri ilişkileri incelenirken, işyerlerinde bilgisayar kullanımının getirdiği farklılıklar da göz önüne alınmalıdır. İnsan ilişkilerinin, teknolojinin değişmesiyle birlikte bazı yönlerden farklılaştığı sosyolojik bir gerçektir. Özellikle son yıllarda ortaya çıkan 'akıllı teknoloji' (intelligent technology-IT) (Halal, 1992, s. 10-15) kavramı teknolojiyi basit bir araç olmaktan çıkarmıştır. Akıllı teknoloji kendine has zorunlulukları da beraberinde getirmektedir. Teknolojinin bu yeni özelliği sayesinde üretimde, hizmetlerde ve hatta idari işlerde suni zekalar (artificial intelligent) kullanılmaktadır. Suni zekalar bir işi veya bir dizi makineyi başından sonuna kadar yürütmektedir. Ne kadar çok aktivite planlanırsa planlansın, tamamen suni zekalar tarafından işletilecek olan bir enformasyon prosesi kurulabilmektedir. Bu aynı zamanda insana ve insanın karar vericiliğine duyulan ihtiyacın ironik bir şekilde giderek ortadan kalkması demektir. Suni zekalar karşılaştıkları durumlar hakkında, daha

önce düzenlendikleri tarzlarda karar vermektedirler. Bu vakıa, sahip olduğu vasıflar ne olursa olsun çeşitli kademelerdeki insanın önemini azaltmaktadır. Karar verme sistemlerinde çalışanın öneminin düşürülmesi iki ayrı problem yaratmaktadır. Birincisi, suni zekaların insani muhakemeyle durumu tam olarak değerlendirebilme yetenekleri yoktur. Böylece eksik ya da yanlış kararlar verebilme ihtimali oldukça yüksektir. İkincisi ise, iş ortamında suni zekaların insanın yerini alarak dışlaması çalışanda kimlik kaybı duygusuna yol açmaktadır. Böylece işçi kim ve ne için çalıştığını bilmez bir halde sosyal çevresinden kopmakta ve sosyal ilişkileri bozulmaktadır.

2. İşsizlik

Kimlik kaybı ise daha sonra işsizlik olarak da karşımıza çıkabilmektedir. İşsiz olmak, tatminkar olmayan bir iş sahibi olmaktan çoğu kere daha az maliyetli ve tercih sebebi olmaktadır (Sullivan, 1993, s. 48). Mevcut iş konsepti, para, saygınlık, prestij ve hatta değer kavramları bir anlam ifade etmemektedir. Öte yandan zaten çok düşük maliyetlerle insanın yerine bilgisayar ikame edilmiştir ve işsizler için ücretler en düşük seviyeye çekilmiştir. Önemsizlik duygusunun ürettiği bu döngü giderek kendi kendinden beslenmekte, büyümekte ve sosyal düzeni ciddi bir şekilde bozacak tarzda kurumsallaşmaktadır.

3. Sembolleşme

Ayrıca enformasyon teknolojisi iş yerindeki pek çok faaliyeti maddi olmayan (soyut) bir hale getirmektedir. İmajların ve sembolik araçların kullanılması kimliğin de soyutlaşmasına ya da kaybolmasına sebep olmaktadır (Gergen, 1992, s. 58-63). Bu gibi yerlerde çalışan insan artık sadece cihazın düğmesine basmakla yükümlü herhangi birisidir ya da 'hiç kimse'dir. Çoğu işyerlerinde insan diğer üretim donanımlarından sadece biridir. Hatta insan bir yatırım veya kazanç olarak değil bir üretim maliyeti veya gider olarak görülmektedir (Keen, 1991, s. 83-86).

Öte yandan suni zekaların gelişmesinde sadece işletimde kullanılan teknik sembollerin geliştiğine de dikkatleri çekmek gerekmektedir. Cihazın işleyişiyle yada işin yürütülmesiyle ilgili olan semboller hızlı bir şekilde artmakta, yaygınlaşmakta ve önem kazanmaktadır. Bu semboller giderek iş çevresindeki kültürün yerini almaktadır. Bunlar bir lisan veya kültürel mana taşıyan kelimeler değildir. Sadece üretim programlarıyla ilgili işlemlerdir. Bunlar daha önce üretilmiş kültürel ürünler olsalar bile aktarıldıkları alıcılar müdahale imkanından uzak pasif bir konumda bulundukları için geliştirilememektedirler. Semboller ne oldukları tam belli olmayan, maddi veya somut bünyeleri olmayan sözel ürünlerdir. Berger bunları 'görsel kültür' (visual culture) kavramıyla adlandırmaktadır (Berger, 1978, s. 104-8). Böylece kültürel referans noktaları giderek azalmakta ve hatta somut kültürün transferi engellenmektedir (Zoglin, 1992, s. 20). Bunun sonucu olarak da insan yalnızlaşmakta ve kültürsüzleşmektedir. Bourdieu, *sembolik*

kapital kavramını kullanarak gerçekte var olmayan bir sermayenin üretildiğini işaret etmektedir (Bourdieu, 1985, s. 171-83). Burada da sembol kavramı benzeri bir durumu ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Gerçek kültür unsurları ve sosyal ilişkiler yerine tıpkı sembolik kapitalde olduğu gibi gerçekte var olmayan bir sembolik sistem üretilmektedir.

4. Yalnızlaşma

Bir başka problem de bilgisayar kullanımının insanı tecrit etmesidir. İş yerlerindeki sosyal hayat değişmektedir. Modern dönemde üretim büyük ölçüde insanın yerini alan akıllı teknolojiler tarafından yapıldığı için çalışanlar arasındaki fiziki ve sosyal mesafe artmaktadır. Bilgisayar yönetimli çalışma ortamlarında insan diğer çalışanlarla sosyal ilişki kuramamakta, böylece ferdi ve kolektif çalışma duygusundan uzak kalmaktadır. Oysa endüstri toplumunda idare, makine ve işçi aynı yerde bulunmaktaydı.

Sonuç

İşyerlerinde bilgisayar kullanımı üretim açısından büyük kolaylıklar sağlamasına rağmen sosyal ilişkiler bakımından ciddi problemlere neden olmaktadır. Bunlardan bazıları karar verme sistemlerinde değişimler, işsizlik, sembolleşme ve yalnızlaşmadır. Bu kavramların bir kısmı, endüstri ilişkilerinin önceki dönemlerden beri uğraştığı konuları arasındadır. Ancak, bilgi çağına başlamasıyla yeni yapısal problemlerle karşılaşmaktadır. Bilgi, endüstriyel dönemdeki sermayenin öneminin yerini almıştır. Bilgiyi elinde bulunduran aydınlar, hakim sınıf olmaktadır.

Bu temeller üzerinde farklı endüstriyel ilişkiler teşekkül etmektedir. Sanayi sosyolojisi, bu sorunları da göz önüne alarak *postendüstriyel bir sanayi sosyolojisine* geçmek durumundadır. Yeni bir saha değil, ama örgüt sosyolojisi, aydınlar sosyolojisi, sosyal psikoloji gibi başka dallarla daha fazla iç içe geçmiş ve endüstri ötesi toplumun endüstri ötesi sorunlarıyla ilgilenen bir branş olmaktadır. Bu şartlar altında endüstri sosyolojisi önceki döneme nazaran daha kompleks ve çok-disiplinli (multidisciplinary) çalışmak zorunda ve mühendislik, bilgisayar bilimleri, sanayi psikolojisi, ergonomics*, yönetim bilimleri, iktisat, sistem bilimleri, sosyal ve iktisadî tarih, siyaset bilimi gibi bir çok farklı disiplinlerden ve disiplinler arası araştırmaların katkılarından ve bulgularından yararlanmak durumundadır. Amaç, bilgisayarların yürüttüğü çalışma tarzının hakim olduğu bir toplumun en önemli ve değerli unsurlarının oluşturduğu bir karmaşıklık mimarisini (architecture of complexity) (Diani, 1993, s. 501) kontrol altına almaktır.

* Ergonomics; bir şeyin etkili kullanımını sağlamak için düzenleme, dizayn etme ve yerleştirme bilimi.

Üretim ortamının kolektif çalışma duygusundan uzak küçük birimlere bölünmesi, aslında siyasal, ekonomik gibi sosyal olan tüm boyutlarda görülebilen bir krizdir . Bölünerek bağımsızlaşan unsurlar birbirleriyle tabii olarak bir çatışma sürecine girmektedirler. Çözüm için elektronikleşmiş ve bilgisayarlaşmış toplumu 'etkileşimli geri besleme' (interactive feedback) ve 'kendini düzeltme' (self-corrective) mekanizmalarıyla demokratik düzene uydurmak gerekmektedir (Schlesinger, 1992, s. 11-13). Böylece gerek endüstrideki, gerekse gelişmenin sebep olduğu diğer sosyal problemler büyük ölçüde çözülebilecektir.

Bu probleme bazı çözümler uygulamak amacıyla, geleceğe yönelik bir takım idari tedbirler de alınmaktadır. Özellikle hükümetler tarafından yeni düzenlemeler yapmak için şirketler yönlendirilmektedir. Bu tür kuruluşlara "sosyal olarak sorumlu şirketler" adı verilmektedir (Holland, 1993, s. 100). Bilimin bulgularına aykırı davranılarak yeni düzenlemeler yapılmadığı takdirde endüstri ilişkilerinde sosyal çevreye zararlı problemler ortaya çıkacaktır. Güçlü bir geleceği sağlayacak olan bilimsel bilginin dikkate alınmadığı ve siyasi aşırılıkların neden olduğu antirasyonalizm yada sosyal ve psikolojik faktörlerin ihmal edilerek sosyal ilişkileri matematiksel yaklaşımlarla değerlendirmek (Berreby, 1993, s. 76-84) pek çok dönemlerde ve toplumlarda kaosa, karışıklığa veya çöküşe neden olmuştur (Kapitsa, 1991, s. 32-8). Gerek bilim adamlarının, gerekse endüstriyel ilişkilerin söz konusu olduğu kurumların, sosyal sorumluluklarını daha iyi değerlendirmeleri ve iş çevresinde bilgisayar kullanımının yarattığı problemleri ihmal etmeyerek bilimsel metotlarla çözmeleri şarttır.

Kaynaklar

"Can anyone spare a job?." *Newsweek*. v. 121, June 14 1993, s. 46-8.

"French Marxism (work of P. Bourdieu)." *Society*. v. 27, July/Aug. 1990, s. 75-82.

Bell, D. (1976). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. USA: Basic Books.

Bell, D. (1978). *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books.

Bell, D. (1980). *The Winding Passage: Essays and Sociological Journeys 1960-1980*. New York: Basic Books.

Berger, B. "Sources of Prosperity: Culture and Economics (Role of the Family)." *Current* (Washington, D.C.). v. 347, Nov. 1992, s. 27-30.

Berreby, D. "Chaos Hits Wall Street (Work of N. H. Packard and D. Farmer)." *Discover*. v. 14, Mar. 1993, s. 76-84.

- Bourdieu, P. (1985). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, G. E. "Rational Science, Irrational Reality: A Congressional Perspective", I. v. 258, Oct. 1992, s. 200-1.
- Castaneda, J. ve Heredia, C., "The Wrong Free-Trade Deal?." *World Press Review*. v. 40, Mar. 1993, s. 14-17.
- Diani, M. (1993). "Postindustrial Society." *The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought*. (Ed. W. Outhwaite, T. Bottomore), Great Britain: Blackwell.
- Erkal, M. E. (1982). *Bölge Açısından Az Gelişmişlik*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gergen, D., 'Thinking for a Living' (B. Clinton Recognizes Need to Create High Skills Through Quality Education)." *U.S. News & World Report*. v. 113, Dec. 1992, s. 83.
- Gergen, K. J., "The Decline and Fall of Personality." *Psychology Today*. v. 25, Nov./Dec. 1992, s. 58-63.
- Halal, W. E., "The Information Technology Revolution." *The Futurist*. v. 26, July/Aug. 1992, s. 10-15.
- Holland, K., "A Play for Tree-Huggers." *Business Week*. Mar. 29 1993, s. 100.
- Kapitsa, S. P., "Antiscience Trends in the U.S.S.R." *Scientific American*. v. 265, Aug. 1991, s. 32-8.
- Keen, C. D., "May You Live in Interesting Times (address, September 19, 1991)." *Vital Speeches of the Day*. v. 58, Nov. 15 1991, s. 83-6.
- Kerr, C., Dunlop, J. T., Harbison, F., Myers, C. A., 1973. *Industrialism and Industrial Man: The Problems of Labor and Management in Economic Growth*. Harmondsworth: Penguin.
- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mayo, E., (1946). *The Social Problems of an Industrial Civilization*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Morgan, M., "Puffery Prevails: Etiquette in 19th-Century England." *History Today*. v. 41, Aug. 1991, s. 27-33.

Sanoff, A. P., "A touch of finery and class (gentility in the 19th century)"; (interview), *U.S. News & World Report*. v. 113, Nov. 1992, s. 97.

Schlesinger, A. M., "The Issue is Governance, not Representation." *New Perspectives Quarterly*. v. 9, Fall 1992, s. 11-13.

Sullivan, S., "Life on the Leisure Track (Possibility of a Society Accepting Joblessness as a Way of Life)." *Newsweek*. v. 121, June 14 1993, s. 48.

Taylor, F. W. (1964). *Scientific Management*. New York: Harper & Row.

Templeman, J., Schares, G.E. "Germany Fights Back." *Business Week*. May 31 1993, s. 48-51.

Trinh, S. (1993). "Industrial Relations". *The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought*. (Ed. W. Outhwaite, T. Bottomore), Great Britain: Blackwell.

Zoglin, R., "Beyond your Wildest Dreams (21st century)." *Time*. v. 140 Special Issue, Fall 1992, s. 70.